

קלאוזביץ, העם החמוש

והלוחמה הזעירה

הגותו של קלאוזביץ בנוגע למלחמת גרילה היא רלוונטית ברובה הגדול גם היום, אף שהיא נכתבה לפני כ־200 שנה, ואף שהיא מבוססת בעיקר על דוגמה אחת: מלחמת ספרד-צרפת (1808-1814), שעליה הוא למד מכלי שני



סא"ל דיויד סולומון
מפקד גדוד "המחץ" של ההנדסה
הקרבית

קרל פון קלאוזביץ נחשב לאחד מגדולי ההוגים הצבאיים. אמרותיו מצוטטות באופן תדיר - אם כי לא תמיד בהקשר הנכון. קלאוזביץ פונה בכתביו לקהל יעד רחב - לא רק לאנשי צבא מקצועיים. אף שחלקים מעבודתו המפורסמת ביותר "על המלחמה" עוסקים בהיבטים טכנו-טקטיים שאינם רלוונטיים לימינו, הרי קלאוזביץ דן גם במגוון רחב של נושאים מהרמה הטקטית ועד הרמה המדינית שרלוונטיים כיום לא פחות מכפי שהיו בתקופה שבה נכתבו. הוא עסק בטבע המלחמה, בקשר בין מלחמה לבין מדיניות וכן בתורת המלחמה: ההגנה וההתקפה.

אף שבאקדמיה הצבאית הוא הרצה על לוחמה זעירה, ואף שהוא התעניין מאוד בתחום הזה, הרי הוא הקדיש לו רק פרק אחד קצר - שאותו כינה "מלחמת העם" - במסגרת הכרך העוסק בהגנה. אולם הפרק הקצר הזה נחשב ל"ניסיון הרציני הראשון לנתח את מאפייניהן של הפעולות הלא סדירות ולהגדיר את תפקידן בלוחמה"¹. לדעתו של יהושפט הרכבי סיפק הפרק הזה של קלאוזביץ באופן ישיר או עקיף את הבסיס לתיאוריות הלוחמה הלא סדירה שנוצרו לאחר מכן.² ואכן, למרות החדשנות של הנושא הזה במאה ה-18 (קלאוזביץ עצמו כתב שהוא "מגשש אחר האמת"),³ הצליח קלאוזביץ לשרטט קווים מנחים שהשפיעו על הוגים אחריו. אף על פי שהתנאים הגיאופוליטיים של ימינו שונים בתכלית, וחרף הדומיננטיות של הטרור בעימותים נמוכי העצימות בימינו, חלק מהיסודות הפילוסופיים ומהתובנות המבצעיות שהניח קלאוזביץ תקפים עד היום.

בפתח הפרק העוסק במלחמת העם מסביר קלאוזביץ מדוע סוג הלוחמה הזה מעורר התנגדות: מהבחינה הפוליטית עלולה לוחמה כזאת לעורר אנרכיה ולסכן את הסדר החברתי במדינה, ומהבחינה הצבאית עלולים הישיגה של לוחמה כזאת שלא להצדיק את המאמץ המושקע בה. אך קלאוזביץ מצהיר כי אינו עוסק בהיבטים הפוליטיים של הלוחמה הזאת אלא רק במאפייניה המבצעיים. על פי תפיסתו, סוג הלוחמה הזה הוא אמצעי אסטרטגי בהגנה על המדינה בפני צבא כובש, ויש לשלבו באופן מתוכנן עם לחימת הצבא הסדיר. בשולי הדברים יש לזכור כי בניגוד לכרך הראשון של ספרו, מדובר בטייטה שאותה לא הספיק קלאוזביץ לערוך באופן סופי.

במאמר הזה אני מנתח את תפיסתו של קלאוזביץ בנושא הלוחמה הזעירה. בחלקו הראשון אני סוקר את הרקע הצבאי של קלאוזביץ ואת האירועים שהובילו אותו לעסוק בלוחמה הזעירה ועיצבו את דעותיו בנושא הזה. בחלקו השני אני בוחן בפירוט את הגותו של קלאוזביץ בנושא הלוחמה הזעירה



לוחמי צה"ל במרדף אחר מחבלים |
קלאוזביץ טען שאוכלוסייה ענייה נוטה להיות לוחמנית יותר

לאור הרקע שלו והאירועים שמהם הושפע. בחלקו האחרון של המאמר אני מנתח את תפיסתו על רקע המציאות של ימינו ובוחרן אילו מרכיבים מתפיסתו עודם רלוונטיים ואילו אינם ניתנים או אינם ראויים ליישום כיום.

אף על פי שהתנאים הגיאופוליטיים של ימינו שונים בתכלית, וחרף הדומיננטיות של הטרור בעימותים נמוכי העצימות בימינו, חלק מהיסודות הפילוסופיים ומהתובנות המבצעיות שהניח קלאוזביץ תקפים עד היום

הרקע שהוביל את קלאוזביץ לעסוק בסוגיית חימוש העם

קרל פון קלאוזביץ (1780-1831) החל את הקריירה הצבאית שלו בגיל צעיר מאוד. כבר בגיל 13 היה צוער בגדוד חי"ר בצבא פרוסיה והשתתף במלחמה נגד צרפת. הוא צבר ניסיון קרבי במצור על מיינץ, ובגיל 15 בלבד קודם לדרגת סגן. ב-1801 התקבל לאקדמיה הצבאית, למד אצל גרהרד פון שרנהורסט ורכש השכלה צבאית רחבה.

ב-1806 השתתף בקרב ינה, שבו הובסו הפרוסים, והיה בשבי הצרפתים עד 1808. כששוחרר צירף

אותו שרנהורסט למטכ"ל, ובמסגרת תפקידו שם סייע לשקם את צבא פרוסיה. במקביל היה בשנים 1810 ו-1811 גם מורה באקדמיה הצבאית והרצה שם על "המלחמה הזעירה". באותה העת כבר הייתה מלחמת חצי האי האיברי בעיצומה.

המלחמה הזאת שניהלו הספרדים נגד צבא צרפת שפלש לארצם (ב-1808) הייתה בתחילתה מלחמה רגילה בין שני צבאות סדירים. צבא נפוליאון הביס ללא קושי את צבא ספרד, אולם לאחר מכן רותקו 300 אלף חיילים צרפתים ללחימה מסוג חדש שהתפתחה בשטחי הספר בספרד: תושבי ספרד לא היו מוכנים להשתעבד לשלטון נפוליאון ויצאו להגן על אדמותיהם ועל אורחות חייהם. קבוצות של תושבים התאגדו והחלו להילחם בצבא נפוליאון בטכניקות של לוחמת גרילה (גרילה בספרדית היא "מלחמה קטנה"). קלאוזביץ השתמש במונח "גייסות עממיים" (Landsturm) כדי לתאר את התושבים-הלוחמים האלה.

יעדם האסטרטגי של הספרדים לא היה להשמיד את הצבא הטוב ביותר באירופה באותם הימים אלא לערער את רצונם של הצרפתים להישאר בספרד. הלוחמים הספרדים התבססו בשטחים הרריים וקשי גישה שבהם היה להם יתרון משמעותי של הכרת השטח. כמו כן הם ניצלו את תמיכת האוכלוסייה ואת מגבלותיהם הטקטיות והלוגיסטיות של הצרפתים כדי לפגוע בצבא נפוליאון.⁴ אף שקלאוזביץ לא נכח פיזית במלחמה בספרד, הוא למד עליה באמצעות דיווחים, והיא שימשה לו בסיס לתפיסתו בנושא. אומנם הוא אינו מזכיר את המלחמה בספרד באופן מפורש בכתביו, אך התנאים שהוא מתאר דומים מאוד לתנאים ששררו באותה המלחמה.

ב-1812 עזב קלאוזביץ את צבא פרוסיה ועבר לשרת בצבא רוסיה. הרקע לכך היה הסכמתו של מלך פרוסיה לשתף פעולה עם נפוליאון במלחמתו המתוכננת נגד רוסיה. קלאוזביץ, שהיה בעל רגשות פטריוטיים עזים ואולי גם נטר טינה לשוויי הצרפתים, התנגד למהלך הזה. ראוי לציין שגם לנושא הזה הוא אינו מתייחס באופן ישיר בכתביו, אולם ביקורתו כלפי המדיניות הזאת של מולדתו ברורה כאשר הוא קובע כי אם מדינה אינה משתמשת בכל האמצעים האפשריים כדי להגן על עצמה (דהיינו מלחמת עם), יש להסיק כי "לא נותרה עוד נשמה בקרבה".⁵

ב-1815 חזר קלאוזביץ לשירות בצבא הפרוסי, מונה לקצין מטה והשתתף במסע המלחמה נגד נפוליאון שהסתיים בוותרו. עם זאת מלך פרוסיה מעולם לא סלח לו באופן מלא על שהעדיף שיקולים לאומיים על פני נאמנותו כלפיו. לכן הוא לא הגיע לפסגת הפירמידה בצבא, לא נענתה בקשתו לעבור לשירות הדיפלומטי, ומחקריו העיוניים לא יצאו



אנשי חמאס מציגים לראווה טילי קסאם | קלאוזביץ טען שמלחמת גרילה יכולה להצליח רק אם היא משולבת בלחימה של צבא ודיר. הניסיון ההיסטורי מוכיח שהוא טעה

ורעננים - בניגוד לצבא הסדיר שהובס - ולכן הם עשויים להביא למפנה לטובת המדינה שהובסה. יש לשער שקלאוזביץ מסתמך בקביעה הזאת על הדוגמה של פעולת הגרילה בספרד נגד צבא צרפת. הספרדים השתמשו בטקטיקות לא סדירות רק אחרי שהכוחות הסדירים שלהם התמוטטו. על פי הרכבי, הם בחרו באסטרטגיה של מלחמת עם רק כאשר זו נותרה האפשרות היחידה שלהם.⁸ אולם קלאוזביץ אינו מתמקד רק בטיעונים של תועלת צבאית ומדינית. הוא מעלה טיעונים מוסריים נוקבים בנוגע לחובתה של מדינה לנצל את אמצעיה עד תום ולא להשלים עם כניעה לאויב בלי שמיצתה את כוחות העם.⁹ לדידו, ממשלה שאינה עושה כן היא חלשה, בלתי מוסרית ומוכיחה שאינה ראויה לניצחון. אף שקלאוזביץ אינו מציין זאת במפורש, נראה שהדברים האלה מבטאים רגשות חזקים הקשורים ל"כניעתה ללא קרב" של פרוסיה לנפוליאון ב-1812. כפי שצוין קודם לכן, קלאוזביץ סלד מהחלטתו של מלך פרוסיה להעמיד גיס של צבא פרוסיה לרשות נפוליאון במלחמתו נגד רוסיה. הוא ראה בהחלטה הזאת כניעה ללחץ, רפיסות מדינית ופגיעה בלאומיות הפרוסית. כאמור, בעקבותיה הוא התפטר מהשירות בצבא פרוסיה ועבר לצד הרוסים.

יש לתכנן את שילוב גיסות העם בתוכנית ההגנה האסטרטגית

קלאוזביץ תומך בחימוש העם באופן מתוכנן במסגרת תוכנית ההגנה האסטרטגית של המדינה.

הוא מצביע על שתי דרכים לשילוב האמצעי הזה בתוכנית ההגנה האסטרטגית של המדינה: אמצעי אחרון של אין ברירה לאחר תבוסת הצבא הסדיר; שילוב טבעי ומתוכנן יחד עם הצבא הסדיר. ברוב הפרק הנקרא "חימוש העם" מתייחס קלאוזביץ לגיסות העם כאל גוף מעין צבאי המופעל במקביל ובמשולב עם כוחות צבא סדירים. עם זאת, בסוף הפרק הוא מפתח את הרעיון שניצול גיסות העם והלוחמה הזעירה יכולים לשמש אמצעי ההגנה האחרון שהמדינה נוקטת בדומה לאופן שבו "נאחז האדם הטובע אינסטינקטיבית בקש".⁷

קלאוזביץ ראה במלחמת העם חלק מההגנה של המדינה על קיומה הריבוני

חימוש העם הוא האמצעי האחרון

קלאוזביץ מדגיש את התועלת שיכולים להביא גיסות העם למדינה, במיוחד אם כוחותיה הסדירים הובסו לחלוטין. הוא טוען שעצם קיומה של מדינה אינו תלוי בתוצאה של קרב אחד, ובאמצעות ניצול כל משאביה - כולל גיוס העם - היא יכולה להינצל מהשמדה. זאת ועוד, קלאוזביץ גורס כי האמצעי הזה אינו גורע מיכולתה של המדינה להשיג שלום ואינו פוגע בתנאים שיכולה הייתה להשיג באמצעות כניעה מייד עם תבוסת הצבא הסדיר, אלא להפך - משפר אותם. הוא מציין שכוחות העם הם חדשים

לאור במהלך חייו. תרמו לכך גם הטפותיו של קלאוזביץ בזכות גיוס העם והלוחמה הזעירה - רעיונות שנחשבו באותה העת מהפכניים.⁶ ב-1831 מת קלאוזביץ מכולרה, בעת שהיה ראש מטה של גיס מיוחד בפולין. את כתביו הוציאה לאור אשתו לאחר מותו.

בפרק הבא של המאמר אני בוחן את תפיסותיו של קלאוזביץ בנוגע למלחמת העם לאור התפיסות המקובלות בתקופה שבה חי, לאור ההבנה הצבאית דאז ולאור ניסיונו האישי ותפיסותיו האידיאולוגיות.

ניתוח תפיסותיו של קלאוזביץ בנוגע לחימוש העם וללוחמה הזעירה

ההיקף וההצלחה של הלוחמה הזעירה בראשית המאה ה-19 - בעיקר בספרד - הם חסרי תקדים. הנושא הזה היה קרוב לליבו של קלאוזביץ, והוא הקדיש לו פרק בתוך הכרך העוסק בהגנה. קלאוזביץ רואה במלחמת העם פריצת המסגרת המלאכותית של המלחמה הישנה וקושר אותה לגיוסי החירום ולהפעלת שירות החובה הכללי. כפי שאראה בהמשך, קלאוזביץ ראה במלחמת העם חלק מההגנה של המדינה על קיומה הריבוני. הוא סבר כי פרוסיה הייתה צריכה להפעיל סוג כזה של לחימה נגד צבא נפוליאון ולא לוותר מראש בגלל חולשתה הצבאית היחסית.

ביסוד התפיסה של קלאוזביץ בנוגע לחימוש העם עומדת ההבנה כי מדובר באמצעי הגנה אסטרטגי.

ישראל בשנים 1936-1939, דיכוי ההתקוממות העממית במלאיה (ראשית שנות ה-50 של המאה הקודמת) על ידי הבריטים או כישלוננו של ציה גווארה (1967) לגייס את תמיכת האיכרים בבוליביה ולחולל מהפכה.¹⁵

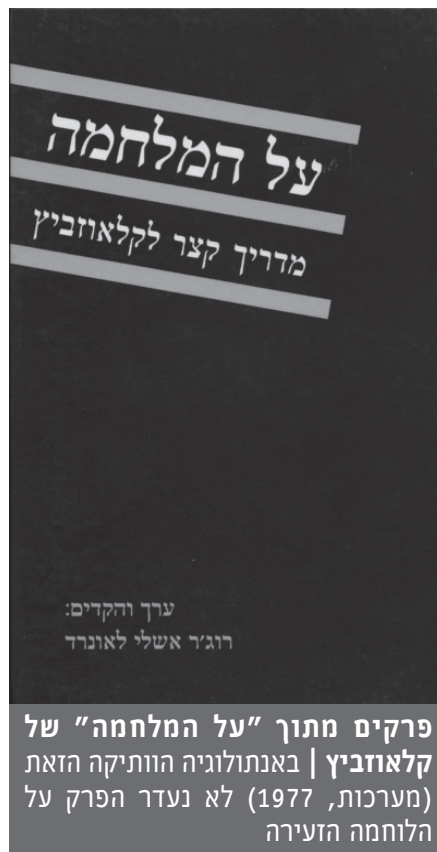
התנאים להצלחתה של מלחמת עם

התנאי הראשי והיסודי שמציב קלאוזביץ לכך שמלחמת עם תשיג את ההשפעה המקסימלית, כלומר תביא את הצבא הכובש לכדי משבר שיחייבו לנטוש את הארץ, הוא ניהול מלחמת העם יחד עם המלחמה הסדורה של הצבא הסדיר. על שתי המערכות האלה - הוא כותב - להיות "מאוחדות ומתואמות באמצעות תוכנית כוללת אחת".¹⁶ הוא מגיע למסקנה הזאת בהוכחה על דרך השלילה: מלחמת עם לבדה תוכל להביס את הצבא הכובש רק אם שטח המדינה הוא נרחב ביותר, או שקיים פער משמעותי מאוד בין גודלו של הצבא הכובש לשטח הארץ. אולם לדבריו שטח נרחב כזה יש רק ברוסיה, ויש להניח שצבא תוקף לא ינסה לכבוש חבל ארץ שהוא גדול מדי בשבילו. מכך נובע שמלחמת עם אינה יכולה להצליח אם היא נערכת לבדה, ללא שילוב עם צבא סדיר.

הניסיון ההיסטורי מקל עלינו להפריך את ההוכחה הזאת. ראשית, ניתן להחליש את שתי הטענות שמעלה קלאוזביץ: ישנם אזורים רבים בעולם המשופעים במרחבים הדומים לאלה של רוסיה (למשל בסין, בצפון אמריקה ובאוסטרליה). כמו כן יש בהיסטוריה דוגמאות למצביאים רבים שהכניסו את צבאותיהם למערכות שבהן היו בנחיתות מספרית משמעותית, ושיכוייהם להצליח בהן היו קלושים.

שנית, ניתן לסתור את המסקנה עצמה: ישנם מקרים רבים שבהם התקוממות עממית או לוחמת גרילה לא שילבו לוחמה סדורה של צבא סדיר בשום שלב ובכל זאת הצליחו להשיג את מטרותיהן האסטרטגיות, למשל: לחימת החיזבאללה בדרום לבנון בשנים 1985-2000. אומנם בתחילת דרכו ניסה החיזבאללה ליצור מעין יחידות סדירות במקביל לאסטרטגיית הטרור שכללה מכוניות תופת וחטיפות, אך כאשר ספגו היחידות האלה תבוסות, הוא שינה את הטקטיקה, והחל מ-1991 עבר באופן מלא ללוחמה בלתי סדורה.¹⁷

אינני טוען שלוחמת גרילה אינה זקוקה כלל לגיבוי של מדינה או לתמיכה מסוימת של צבא סדיר. נהפוך הוא, ישנן דוגמאות רבות למלחמות זעירות שקיבלו סיוע צבאי, מדיני וכלכלי ממדינות: לוחמת הפרטיזנים ביוגוסלביה במלחמת העולם השנייה, לחימת הווייטקונג במלחמת וייטנאם, התמיכה שמקבל חיזבאללה מסוריה ומאיראן ועוד. למעשה,



קלאוזביץ מעלה טיעונים מוסריים נוקבים בנוגע לחובתה של מדינה לנצל את אמצעיה עד תום ולא להשלים עם כניעה לאויב בלי שמיצתה את כוחות העם

במלחמה סטנדרטית. לפיכך ודאי שאין זה סביר שניתן יהיה להשיגה בלוחמת גרילה.

הניסיון ההיסטורי אכן מלמד שמלחמות גרילה של כוחות קטנים וחלשים משמעותית מהצבאות הסדירים שעמדו מולם הצליחו במקרים רבים להשיג השפעה מקסימלית כמו זו שמתכוון אליה קלאוזביץ. הכוחות האמריקניים בווייטנאם, למשל, לא הובסו באופן פיזי. אולם ההשפעה המוראלית של מלחמת הגרילה שהופעלה נגדם - על הצבא, על דעת הקהל האמריקנית ועל הדרג המדיני - הביאה בסופו של דבר לנסיגת הכוחות בלי שהושגו היעדים המדיניים שהציבה לעצמה ארה"ב.

עם זאת קלאוזביץ אינו שוכח לציין כי השפעתה של ההתקוממות עשויה להתפוגג אם היא מתחילה לדעוך במקומות מסוימים ומוחנקת על ידי הצבא הסדיר התוקף במקומות אחרים. גם לכך יש דוגמאות רבות - למשל דיכוי המרד הערבי בארץ

כיוון שמדובר בלוחמה בעלת אופי טקטי שיש לה השפעות אסטרטגיות, מתייחס קלאוזביץ בכתביו לשתי הרמות האלה, אם כי הוא מתמקד במיוחד בהיבט האסטרטגי. כך למשל הוא טוען - בלי שהוא מנסה להוכיח את טענתו - כי לא ניתן להקצות את המשאבים המושקעים במלחמת העם לאמצעי לחימה אחרים כדי לנסות לעשות בהם שימוש אפקטיבי יותר.¹⁰ הסיבה לכך, לדבריו, היא שהמשאבים האלה הם בעיקר מוראליים ולא פיזיים. לתובנה הזאת הגיע קלאוזביץ - קרוב לוודאי - ממה שקרא על פעולות הגרילה בספרד. אף שהוא מדגיש את ההיבט של המוראל נמנע קלאוזביץ מלדון במחיר שמשלמים העם והמדינה על התנגדות עממית, ותחת זאת הוא מתמקד בהשפעות שיכולות להיות לה, בתנאים הבסיסיים להצלחתה ובאופן הנכון שיש להפעילה.

השפעותיה של מלחמת העם

על-פי קלאוזביץ, השפעותיה של מלחמת עם תלויות בגודל היחסי של השטח לעומת גודל הצבא התוקף. תוצאותיה של מלחמת העם יהיו טובות יותר ככל שהשטח גדול יותר והמוגע של גיסות העם המגינים עם הצבא הסדיר התוקף נרחב יותר. במילים אחרות: ככל שצבא העם מפורז יותר, כך יהיה יעיל יותר - "כנחלים לוחשות החותרות תחת מוסדותיו של צבא האויב".¹¹ עניין נוסף שמדגיש קלאוזביץ הוא השפעתו של ממד הזמן. הוא מציין כי חולף זמן רב עד שניכרות תוצאותיה של מלחמת עם, ובפרק הזמן הזה ישנו רצף של התנגשויות בין צבא העם לצבא הסדיר התוקף. התוצאה המצטברת של סך כל ההתנגשויות האלה היא שתקבע את הצלחתה או את כישלונה של ההתקוממות נגד צבאה הסדיר של המדינה התוקפת.

התקוממות עממית עשויה בסופו של דבר לחולל "תבערה כללית המאלצת את האויב לנטוש את הארץ בטרם יושמד כליל".¹² המשפט הזה מחייב לברר מהי כוונתו של קלאוזביץ במושג "השמדה", שהרי אין זה סביר שגייסות בלתי מאומנים, רבים ככל שיהיו, יצליחו להשמיד באופן פיזי את כל הצבא הסדיר של האויב או אפילו את רובו. נראה אפוא שכוונתו של קלאוזביץ במקרה הזה דומה לכוונתו כאשר הוא משתמש במונח הזה בכרך הראשון של יצירתו - "טיבה של המלחמה". פרשנות חלקית ומוטעית של כוונתו של קלאוזביץ במושג "השמדה" זיכתה אותו, שלא בצדק, בכינוי "נביא אסטרטגיית ההשמדה".¹³ אולם קריאה מלאה של כתביו מראה כי כוונתו במונח "השמדה" היא בעצם מצב שבו האויב אינו יכול להמשיך להילחם או אפילו מצב נפשי שבו הוא אינו רוצה להמשיך להילחם ולא בהכרח השמדה פיזית מלאה.¹⁴ הוא אפילו מסביר שהשמדה פיזית מושגת לעיתים נדירות ביותר

שקלאזוביץ הושפע מהמערכה הזאת, אף שלא נכח בה פיזית, וראה בה מקרה מבחן. ראוי לציין שחמשת העקרונות האלה משקפים גם את מלחמתה של רוסיה נגד פלישת נפוליאון ב־1812, שבה השתתף קלאזוביץ.

תנאי נוסף שמציין קלאזוביץ הוא פיזורם של בתי התושבים. הוא טוען כי פיזור כזה מגביר את ההשפעה של הלחימה הזעירה, וזאת מהסיבות הבאות:

1. כאשר היישובים מפוזרים, ההתנגדות היא בכל מקום, ואי אפשר להכיל אותה.
2. אם התושבים מצופפים בכפרים מעטים, קל לאויב לרכז שם מאמץ ולהתמודד עימם.
3. אם היישובים רבים ומפוזרים, משמע שיש דרכים רבות, והיישובים קטנים. מצב זה מקשה על הצבא התוקף לדאוג להספקת הגייסות במהלך מסע המלחמה.

גם אל התובנה הזאת הגיע קלאזוביץ, קרוב לוודאי, בעקבות המלחמה בספרד, שבה התמודדו הצרפתים נגד לוחמי גרילה בשטח הררי שקשה לנוע בו ושרשת הדרכים בו דלילה. צבא נפוליאון שם דגש על ניידות, ולכן לא רצה להיות תלוי בנקודות אספקה קבועות. את האספקה חייבים היו אפוא החיילים להשיג מהשטח, דהיינו על חשבון האוכלוסייה המקומית, מה שרק הגביר את המוטיבציה שלה להילחם.²¹

האופן שבו צריך לנהל את מלחמת העם

עד כה עסק המאמר בהשפעותיה האפשריות של מלחמת עם ובתנאים שמציב קלאזוביץ לכך שהיא תממש את מלוא הפוטנציאל שלה. אולם קלאזוביץ מפרט גם הנחיות וכללים שלפיהם צריך להפעיל את גיסות העם. הכללים האלה נחלקים לשלושה נושאים מרכזיים: היכן להפעיל את גיסות העם נגד האויב; מהי צורתם הקרבית הרצויה, כולל אופן שילובם עם הכוחות הסדירים ומהי צורת ההגנה הנכונה בעבורם. להלן פירוט שלושת הנושאים האלה:

היכן להפעיל את גיסות העם נגד האויב. באופן כללי - קובע קלאזוביץ - אין להפעיל כוחות עממיים נגד כוחו המרכזי של האויב עיקרי, דהיינו לא נגד עוצבות גדולות של צבא האויב ובוודאי שלא נגד עיקר המסה שלו. ובשונה הצעורה של קלאזוביץ: אין לנסות "למעוך את הגרעין" אלא יש "לכרסם בקליפתו".²² הוא ממליץ להתחיל את המערכה באזורים כפריים שבשולי זירת המלחמה כיוון ששם הצבא הכובש חלש יותר, ומשם להתפשט באופן הדרגתי אל השטח שבו התבסס האויב.

קלאזוביץ מסביר את היתרון שיש ליחידת גרילה בתחום התמרון על פני יחידה סדירה באופן הבא: את גיסות העם לא ניתן לדחוק לאחור, כיוון שהם

פני שטח נרחב.

3. שטח נרחב - כדי שהמיליציות העממיות יוכלו לפעול במקומות רבים וליצור עדיפות מספרית נקודתית נוכח פיזורו הרב של הצבא התוקף.

4. אופי לאומי מתאים. קלאזוביץ מייחס חשיבות רבה למוראל: העם חייב להאמין בדרך ההתנגדות ולתמוך בסוג הלחימה הזה כדי שהוא יצליח. הוא מציין כי אוכלוסייה ענייה מחושלת יותר ולכן נוטה להתאים יותר לסוג הלחימה הזה.

5. ארץ בלתי עבירה - שטח הררי, מיוער, ביצתי או מעובד. כוונתו למרחב שהדרכים בו מפותלות ושמשופע במעברים הכרחיים רבים, המאפשרים למיליציות לחסום אותם ולפגוע בכוחות הסדירים

ברוב המקרים שבהם הצליחה הגרילה, היא נשענה על בסיס של כוח סדיר ועל מדינה שסיפקו לה את צרכיה הקיומיים והמבצעיים, ואילו ברוב המקרים שבהם לא הייתה לגרילה תמיכה כזאת - היא הובסה בסופו של דבר. טענתי היא שאופן השילוב בין הכוחות הסדירים לכוחות הבלתי סדירים שמציע קלאזוביץ הוא ארכאי ולא ישים בימינו.¹⁸ אבל קלאזוביץ כתב על בסיס הניסיון וההבנה שהיו קיימים בתקופתו. במלחמתה של רוסיה נגד נפוליאון ב־1812, שבה, כאמור, השתתף באופן פעיל, שולבו בלחימה הסדירה פשיטות ומבצעי קומנדו של יחידות צבא ושל איכרים.¹⁹ יש לשער אפוא שניסיונו האישי של קלאזוביץ בשירות הצבא הרוסי באותה עת חיזק אצלו את ההבנה שלוחמת גרילה בשילוב



יחילי צה"ל בפרבריה הדרומיים של ביירות - 1982 | במלחמת של"ג לחם צה"ל במקביל נגד כוחות סדירים של צבא סוריה ונגד יחידות מחבלים. חלק ניכר מהעיכוב בהתקדמות הכוחות היה תוצאה של לחימת המחבלים ולא רק של הצבא הסורי הסדיר

הניסיון ההיסטורי אכן מלמד שמלחמת גרילה של כוחות קטנים וחלשים משמעותית מהצבאות הסדירים שעמדו מולם הצליחו במקרים רבים להשיג השפעה מקסימלית כמו זו שמתכוון אליה קלאזוביץ

של האויב בהשקעה מזערית של אמצעים.

חמשת העקרונות האלו מתארים באופן ברור את הלוחמה הזעירה שניהלו הספרדים נגד צבא נפוליאון בספרד, אם כי משום מה קלאזוביץ כלל אינו מזכיר את המלחמה הזאת.²⁰ ניתן לראות

עם לחימה סדורה של צבא סדיר היא היעילה ביותר. לכן על רקע המציאות הצבאית והמדינית שהייתה קיימת בזמנו של קלאזוביץ נראה שמשקנתו הייתה נכונה לשעתה.

קלאזוביץ מציב חמישה תנאים יסודיים, שלדעתו הכרחיים כדי שמלחמת עם תהיה אפקטיבית:

1. מלחמה בפנים הארץ. (רחוק מגבולותיה). ההיגיון של התנאי הזה הוא להאריך את קווי האספקה של האויב ולחשוף אותם כדי לאלץ את האויב לפזר את כוחותיו על פני המרחב כולו וכדי לפעול באזורים המוכרים הרבה יותר למיליציות העממיות מאשר לצבא הסדיר הכובש.

2. אין הכרעה במכה אחת. התקוממות עממית היא תהליך שאורך זמן רב. היא לא תוכרע בקרב אחד או במערכה אחת אלא ברצף של פעולות על

משמעותיים לצורת הלחימה הזאת, ובאיזו מידה רלוונטיות תפיסותיו לימינו.

הבחנתו המרכזית של קלאוזביץ - שהגרילה היא בראש ובראשונה אמצעי אסטרטגי - נכונה ורלוונטית היום כפי שהייתה לפני 200 שנה. קלאוזביץ ראה בגרילה אמצעי הגנה על המדינה כולה. דוגמאות לכך ניתן למצוא בפעולותיהם של אזרחים צרפתים שצלפו בחיילים גרמנים בשנים 1870-1871 או בלחימת הפרטיזנים ביוגוסלביה נגד הכובש הנאצי. אולם במהלך המאה ה-20 השתנה אופי הגרילה מהגנה להתקפה. לשינוי הזה אחראים בעיקר כוחות מהפכניים שקמו במדינות שונות, דוגמת הכוחות הקומוניסטיים של מאו דזה-דונג שנלחמו לתפוס את השלטון בסין.²³ בכל מקרה, קביעתו של קלאוזביץ בנושא הזה תקפה. לראיה: נסיגתן של מדינות אירופה ממושבותיהן במהלך המאה ה-20 בלחץ הגרילה. ניתן לראות גם ביציאת צה"ל מרצועת הביטחון דוגמה להישג אסטרטגי של החיזבאללה שהושג באמצעות מלחמת גרילה רצופה ועקשנית.

עם זאת קלאוזביץ לא חזה את הדומיננטיות של הטרור במסגרת מלחמת העם. טרור, דהיינו הקונספט של פגיעה באזרחים חפים מפשע כדי להשיג מטרות מדיניות, אומנם קיים זה זמן רב בהיסטוריה האנושית,²⁴ אך קלאוזביץ לא עסק בו כלל. הוא התייחס באריכות לסביבה הכפרית, שכה טבעית ללוחמת הגרילה, אך לא התייחס כלל לסביבה העירונית, שהיא זירת הפעולה העיקרית של הטרור.

קלאוזביץ דייק מאוד כאשר קבע שלוחמת גרילה היא אמצעי אחרון שנקט רק לאחר קריסת הצבא הסדיר. הספרדים פנו ללוחמת גרילה נגד הצרפתים לאחר שאלה הביסו את צבאם הסדיר, ואילו הצרפתים עצמם החלו לנהל לוחמת גרילה נגד הכובשים הגרמנים, לאחר שאלה הביסו את הצבא הסדיר של צרפת בסדאן ב-1870. הבוריס בדרום-אפריקה החלו לנהל לוחמת גרילה נגד הבריטים בסוף המאה ה-19 לאחר שהובסו בקרב הסדור.

סוגיה מרכזית שיש לבחון היא תפיסתו של קלאוזביץ בנוגע לשילוב בין הצבא הסדיר ללוחמת גרילה. כאמור, קלאוזביץ דגל בשילוב כזה בהתאם לתוכנית אסטרטגית מתואמת, שבה הצבא הסדיר מנהל לחימה סדורה והוא המרכיב הדומיננטי. הוא הצהיר בפירוש שאין ביכולתה של לוחמת גרילה לבדה להשיג את ההישג האסטרטגי הנדרש. אולם במאה ה-20 היינו עדים להיפוך המגמה: היו מקומות שבהם הצבא הסדיר הוא ששייך לגרילה, דהיינו הגרילה היא שהייתה הדומיננטית.²⁵ למשל, על-פי תפיסתו של מאו דזה-דונג נועד הצבא הסדיר לתת את המכה המכרעת - אבל רק



פיגוע של האף-אל-אן באלג'יר, 1962
| קלאוזביץ ראה בגרילה אמצעי הגנה על המדינה כולה

הבחנתו המרכזית של קלאוזביץ - שהגרילה היא בראש ובראשונה אמצעי אסטרטגי - נכונה ורלוונטית היום כפי שהייתה לפני 200 שנה

הכבד הזה ייפול על כתפיהם של התושבים, והם לא יוכלו להצטרף ללחימה.

מהי צורת ההגנה הנכונה לגיסות העם. כאמור, קלאוזביץ רואה במלחמת העם אמצעי הגנה אסטרטגי, אך עם זאת הוא מתריע בתקיפות מפני מצב שבו גיסות העם ינקטו הגנה טקטית, כיוון שיוכרעו בה בוודאות. הסיבות לכך קשורות לאופי שמייחס קלאוזביץ לגייסות העממיים: הם נטולי קור רוח והתמדה - שתי התכונות החיוניות ביותר בקרב הגנה. עם זאת על גיסות העם לנסות להגן על מעברים הכרחיים כגון מעברי נהרות, דרכים סלולות העוברות בתוך אזורי ביצות ומעברי הרים. את ההגנה הזאת - מדגיש קלאוזביץ - יש לבצע באמצעות הגנה ניידת המבוססת על התנפלויות מפתיעות ומפוזרות ולא באמצעות הגנה סדורה מסורתית.

ניתוח הגותו של קלאוזביץ בהקשר של ימינו

עד כה ניתחתי את הגותו של קלאוזביץ בנושא הלוחמה הזעירה בעיקר בהקשר של המצב הצבאי והמדיני בתקופה שבה כתב. אולם השאלות המסקרנות יותר הן אם קלאוזביץ הניח יסודות

משוגלים להתפזר בשטח ללא תוכנית מסוימת. כלומר, גם אם ייאלצו לסגת, יוכלו להמשיך להיות אפקטיביים באמצעות התנכלות לזנבו של הכוח הסדיר (שנע בשיירות). זאת בניגוד ליחידה סדירה, שחייליה "דבקים זה בזה כעדר", וברגע שהם נהדפים, הם מפסיקים להיות איום. בהקשר הזה מציין קלאוזביץ כי מסע בשטח הררי, מיוער או מבוחר הופך להיות מסוכן ליחידה סדירה של הצבא התוקף, כיוון שבכל רגע היא עלולה להתקל במפתיע בכוח של האויב.

יתר על כן, מדגיש קלאוזביץ, על כוח גרילה לחבל בדרכים, לחסום אותן ולהציב מארבים - במיוחד במעברים הכרחיים - שכן האויב חייב להניע דרכם שיירות וכוחות גדולים. פעולות כאלה יאלצו את האויב להגביר את האבטחה באופן הבא: ללוות שיירות אספקה, להחזיק עמדות שמירה קבועות ולאבטח מעברים הכרחיים דוגמת גשרים. האויב יצטרך להקצות יחידות קטנות ורבות למשימות האלה. גיסות העם, למרות נחיתותם הכללית, יוכלו לגבור על יחידות כאלה באופן נקודתי באמצעות יצירתה של עדיפות מספרית מקומית. גם הדברים האלה של קלאוזביץ מבוססים - קרוב לוודאי - על מלחמת חצי האי ועל האופן שבו נלחמו הכוחות הספרדיים נגד צבא נפוליאון.

מהי צורתם הקרבית הרצויה של גיסות העם. קלאוזביץ מדמה את מלחמת העם לערפל או לעננים. לדבריו, בדרך כלל אסור לה להתגבש לגוף מוצק, אחרת יוכל האויב למוחץ את ההתנגדות בקלות. אך עם זאת לעיתים נחוצה יצירת עוצמה חזקה, בעיקר באגפי הזירה שבה נלחם האויב. במקומות האלה יש להפעיל יחידות גדולות יותר ומסודרות באמצעות שילוב יחידות סדירות ולכוון אותן לתקיפת האויב בעורפו, שם הוא פגיע במיוחד.

קלאוזביץ מודע לכך שהמבנה שהוא מציג הוא בלתי שגרתי ומנסה להסביר אותו. הוא מציע שיחידות קטנות של הצבא הסדיר יאמנו ויעודדו את התושבים להילחם. עם זאת הוא מזהיר מפני שימוש יתר של כוחות סדירים בשילוב עם גיסות העם ומציג שלושה נימוקים לכך:

1. שילוב יתר עלול למוסס את הצבא הסדיר, ליצור קו הגנה ארוך וחלש בכל מקום ובסופו של דבר לגרום להשמדתם של הצבא הסדיר ושל גיסות העם גם יחד.

2. המוטיוציה של העם להילחם עלולה להיחלש, כיוון שיסמוך על הכוחות הסדירים הרבים שיבצעו את הלחימה.

3. לנוכחות של גופי צבא סדירים גדולים מדי יש משמעות לוגיסטיות כבדות, שכן הם תלויים במחסנים, באמצעי תובלה, באספקה וכדומה. הנטל

אחרי שהגרילה הכשירה את הקרקע להנחתה של זו. הדומיננטיות של הגרילה באה לידי ביטוי גם במלחמת שלי"ג, שבה לחם צה"ל במקביל נגד כוחות סדירים של צבא סוריה ונגד יחידות מחבלים: חלק ניכר מהעיכוב בהתקדמות הכוחות היה תוצאה של לחימת המחבלים ולא רק של הצבא הסורי הסדיר. במערכת הטרור המורכבת שמנהלים הרשות הפלסטינית וארגוני הטרור נגד ישראל מאז ספטמבר 2000 אין כלל לחימה סדורה של כוחות (ארגוני הביטחון ה"סדירים" של הרשות נלחמים אף הם במאפיינים בלתי סדורים של גרילה ושל טרור). גם ההתמודדות הנוכחית של צבא ארה"ב בעיראק היא נגד ארגוני טרור ולא נגד כוח הנלחם באופן סדור. (הכוח העיראקי הסדיר הוכרע כבר בשלביה הראשונים של המערכה). ניתן אפוא לומר כי תפיסתו של קלאוזביץ בנוגע לשילוב הלחימה של הצבא הסדיר עם לוחמת הגרילה אינה רלוונטית כבעבר.

טרור, דהיינו הקונספט של פגיעה באזרחים חפים מפשע כדי להשיג מטרות מדיניות, אומנם קיים זה זמן רב בהיסטוריה האנושית, אך קלאוזביץ לא עסק בו כלל

במוראל ראה קלאוזביץ גורם המשפיע באופן משמעותי על לוחמי הגרילה והן על הצבא הסדיר הנלחם נגדם. הוא כותב שהתקפות גרילה מערערות את המוראל של הצבא הסדיר, אך גם מציין כי חשוב שהאוכלוסייה תתאים באופיה לסוג כזה של לחימה. כמו כן הוא טוען שאוכלוסייה ענייה נוטה להיות מלחמתית יותר. האבחנה הזאת נכונה גם היום: אחד הכלים של ישראל במלחמתה נגד הטרור הפלסטיני הוא מתן הקלות הומניטריות והטבות שונות לאוכלוסייה האזרחית השלווה כדי ליצור "מחיר הפסד" לפעילות הטרור. התיאוריה היא שאם יהיה לה מה להפסיד, יקטן הסיכוי שהאוכלוסייה תסייע לטרור, ויקטן עוד יותר הסיכוי שתשתתף בו באופן פעיל. קלאוזביץ גם עמד על הקושי המוסרי הכרוך בלחימה נגד גרילה. את חיילי הצבא הסדיר הנלחמים בגיטות העם הוא השווה למכונות הנלחמות בבני אדם.²⁶ בגלל הבעיות המוסריות הכרוכות בהפעלת צבא נגד אזרחים הטיל צה"ל על חייליו מגבלות פתיחה באש במהלך האינתיפאדה. את המגבלות האלה, שמנוסחות באמצעות פקודות מורכבות ומסובכות, היטיב לתאר ההיסטוריון מרטין ואן קרפלד.²⁷

כאשר בוחנים את הכללים ואת הדגשים שניסח

קלאוזביץ בנוגע לתנאי הפעולה ולאופי הפעולה של כוחות הגרילה, ניתן להתרשם שהוא הצליח להניח עקרונות יסוד מסוימים, אף שאלה התבססו בעיקר על מקרה ספציפי אחד (מלחמת צרפת-ספרד), שעליו למד מכלי שני. מדובר, למשל, בעקרון הפעולה המבוזרת, שמאפיין עד היום את לוחמת הגרילה; בעיקרון שלפיו על הגרילה לרכז את מאמציה במעברים חיוניים דוגמת גשרים (כפי שעשו לוחמי הווייטקונג בווייטנאם והמחבלים בלבנון במלחמת שלי"ג). מהבחנתו של קלאוזביץ בין אופי התמרון של כוח סדיר לבין זה של כוח גרילה ניתן לגזור חלק מהכללים שכה מובנים כיום בלחימה נגד חתרנות, כגון הצורך ליזום, לחדש, לנוע בזריזות ולהשתנות ללא הרף.²⁸

סיכום

במאמר הזה ניתחתי את הגותו של קרל פון קלאוזביץ בנושא הלוחמה הזעירה ומלחמת העם. סקרתי את הרקע האישי שלו ושל תקופתו ובחנתי כיצד יעצב הרקע הזה את תפיסתו. כמו כן בדקתי את מידת הרלוונטיות של העקרונות שאותם מציג קלאוזביץ בתחום הזה. המסקנה העולה מניתוח הדברים היא שהגותו של קלאוזביץ בנוגע למלחמת גרילה היא רלוונטית ברובה הגדול גם היום, אף שהיא נכתבה לפני כ-200 שנה, ואף שהיא מבוססת בעיקר על דוגמה אחת: מלחמת ספרד-צרפת (1808-1814), שעליה הוא למד מכלי שני. במילים אחרות: למרות ניסיונו המעשי המועט בתחום של לוחמת גרילה, ואף שהוא כיוון את דבריו למצב הפוליטי הספציפי ששרר במולדתו, הוא הצליח להניח יסודות משותפים וכלליים לסוג הלחימה הזה.

אומנם מסקנותיו בנוגע לאופן השילוב של לוחמת הגרילה עם לוחמה סדורה אינן מתיישבות באופן מלא עם המציאות של ימינו, אבל מסקנותיו בנוגע לחשיבות המוראל ובנוגע לתנאים הסביבתיים שמאפשרים לחימת גרילה, העקרונות הטקטיים שהוא ניסח ובעיקר הבנתו שמדובר באמצעי אסטרטגי - כל אלה שימשו בסיס להוגים אחרים, ונכונותם הוכחה במהלך השנים.

הערות

1. יהושפט הרכבי, **על הגרילה**, מערכות, תל-אביב, 1971, עמ' 86
2. **שם**
3. Bernard Brodie, "A Guide to the Reading of On War" in: M. Howard and P. Paret (ed.), *On War*, Princeton University Press, Princeton, 1976, p. 692
4. הרכבי, **שם**, עמ' 84
5. קלאוזביץ, בתוך: הרכבי, **שם**, עמ' 122
6. יהודה ואלך, **תורות צבאיות - התפתחותן במאה ה-19 וה-20**, מערכות, תל-אביב, 1977, עמ' 35
7. קלאוזביץ, בתוך: הרכבי, **שם**, עמ' 122
8. **שם**, עמ' 85
9. **שם**, עמ' 122
10. **שם**, עמ' 116
11. Carl von Clausewitz, in: Howard & Paret (ed.), *On war*, p. 480
12. **שם**
13. ואלך, **שם**, עמ' 46
14. רוג'ר אשלי ליאונרד, **"על המלחמה" - מדריך קצר לקלאוזביץ**, מערכות, תל-אביב, 1977, עמ' 26
15. יהושפט הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 199
16. קלאוזביץ, בתוך: הרכבי, **על הגרילה**, עמ' 118
17. משה תמיר, **מלחמה ללא אות**, מערכות, תל-אביב, 2005, עמ' 35-37-38
18. ראו הרחבה על נושא זה בהמשך - בפרק שכותרתו: "האופן שבו צריך לנהל את מלחמת העם" וכן בפרק שכותרתו: "על הגותו של קלאוזביץ בהקשר של ימינו".
19. הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, עמ' 194
20. ברודי, **שם**, עמ' 692
21. הרכבי, **על הגרילה**, עמ' 34-35
22. Carl von Clausewitz, in: Howard & Paret (ed.), *On War*, p. 480
23. הרכבי, **מלחמה ואסטרטגיה**, עמ' 194
24. **שם**, עמ' 204
25. **שם**, עמ' 194
26. Martin van Creveld, *On Future War*, BPC Wheatons Ltd, Exeter, 1991, p. 177
27. **שם**, עמ' 176
28. מז"י, תוה"ם - מחלקת תו"ל, **העימות המוגבל - לחימה כנגד כוחות בלתי סדירים**, 2005, עמ' 99-92